

²⁴ Трильовський К. З мого життя // Гей, там на горі "Січ" іде! / Ред. П. Трильовський. – К.: ВІПОЛ, 1993. – С. 75.

²⁵ Трильовський К. Про Галицькі суди. Промова, виголошена в Раді державній 24 червня 1908 року. – Коломия: друкарня А. Киселівського, 1908. – С. 10.

²⁶ Лозинський М. З австрійської України // Літературно Науковий Вістник. – Т. XLIII. – Львів, 1908. – С. 368.

²⁷ Трильовський К. Про "Січ" славно – Запороже // Гей, там на горі "Січ" іде!... – С. 4.

²⁸ Стрілецька голгофа. Спроба антології / Ред. Т. Салига. – Львів: Каменяр, 1992. – С. 21.

²⁹ Франко І. Збірник пісень патріотичних і січових / ЛНВ. – 1906. – Т. 34. – С. 205.

³⁰ Трильовський К. Мої перші дні у З.У.Н.Р. // Літопис Червоної Калини. 1936. – Ч. 11. – С. 18 – 19.

³¹ Павлишин О. Вказ. праця... С. 15.

³² Трильовський К. З мого життя... (Уривок із спогадів) // Гей, там на горі "Січ" іде!... – С. 64.

³³ Коломийські вісти. Тижневик для українського народу Покуття (Коломия). – 1928. – 6 січня. – С. 1.

³⁴ Арсенич П. Засновник "Січ" на Покутті... – С. 139.

Summary

*Mykola Huivaniuk
(Chernivtsi)
Oleh Pavlyshyn
(Lviv)*

Kyrylo Tryliovskiy – Organizer and Inspirer of Sichovy Movement in Halychyna and Bukovyna at the Beginning of the 20th Century

The article traces Kyrylo Tryliovskiy's life and his role in Ukrainian national movement at the end of the 19th – beginning of the 20th centuries on the basis of the vast source basis (archive documents, that time periodicals, letters and memoirs) introduced to the scientific circulation for the first time.

УДК: 94(477.44),,192/193"

*Василь Подолян
(Вінниця)*

СПОЖИВЧА КООПЕРАЦІЯ ВІННИЧЧИНИ В УМОВАХ ТОТАЛІТАРНОГО БІЛЬШОВИЦЬКОГО РЕЖИМУ КІНЦЯ 20-Х – ПОЧАТКУ 30-Х РОКІВ ХХ СТ. (ДО ВСТАНОВЛЕННЯ ДАТИ УТВОРЕННЯ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛСПОЖИВСПІЛКИ)

У статті на основі аналізу закритих раніше архівних документів і матеріалів розглядаються маловідомі сторінки з діяльності споживчої кооперації Вінниччини в умовах тоталітарного режиму кінця 20-х – початку 30-х років ХХ ст. та висвітлюються деякі особливості утворення Вінницької обласної спілки споживчих товариств.

Ключові слова: кооперація, радянська влада, Центральний комітет комуністичної партії (більшовиків) України, адміністративна реформа, Вінницька обласна спілка споживчих товариств.

Історичний розвиток споживчої кооперації Подільського краю сягає своїм корінням у далекі роки кінця ХІХ ст. У дорадянський період кооперація мала своє самобутнє обличчя, динамічно розвивалась і вирізнялась вагомими економічними здобутками, українським національним колоритом і відповідала світовим зразкам добровільного єднання споживачів.

Остаточне встановлення радянської влади у кінці 1920 р. на теренах Вінниччини внесло у розвиток кооперації кардинальні зміни, тісно переплетені з курсом держави на побудову „комуністичного суспільства” під керівництвом Всеросійської комуністичної партії більшовиків (ВКП (б)). Тому, на думку сучасних істориків, в умовах встановленого тоталітарного режиму 20–30-х років ХХ ст. діяльність споживчої кооперації потрібно розглядати в контексті й органічному зв'язку з індустріалізацією, колективізацією та іншими „соціалістичними перетвореннями” країни, визначеними генеральною лінією ВКП(б).

Автор цієї розвідки ставить за мету на підставі автентичної документальної бази розглянути деякі аспекти функціонування споживчої кооперації в умовах тоталітарного комуністичного режиму кінця 20-х – початку 30-х років ХХ ст. та висвітлити основні організаційні заходи щодо створення Вінницької облспоживспілки.

Необхідно зазначити, що обраний курс партійно-державного керівництва СРСР на „комуністичний штурм” і побудову соціалізму у „ворожому оточенні” позбавляв кооперативні організації будь-якої самостійності, самоврядності та фінансової незалежності.¹ Кооперативні принципи щодо добровільності членства, демократичного управління і економічної справедливості втратили своє фундаментальне значення, а система споживчої кооперації перетворилася в дійовий механізм виконання рішень партійних органів ВКП (б).

Ще за радянських часів дослідники кооперативного руху доводили світовій спільноті, що лише у новому соціалістичному суспільстві споживча кооперація розквітла і здобула найкращих результатів у своєму розвитку. За їх висновками, царизм пригнічував народні організації економічного самозахисту, порушував принципи кооперативної демократії і таке інше. Одним із аргументів негативного ставлення царату до кооперації наводився пункт 30 (з приміткою до нього) із примірного (Нормального) статуту товариства (1897 р.), яким заборонялося проводити зібрання членів без попереднього погодження порядку денного та за обов'язкової умови присутності на зборах поліцейського пристава.² Разом з тим, як можна розцінити рішення секретаріату ЦК КП(б)У (№ С – 98/26) від 27.02.1932 р.?

(Витяг з оригіналу друкується нижче:

„Дозволити фр. ВУКС'а скликати по областях між 5-10 березня нараду голів райспілок з таким порядком денним:

1. Посівкампанія. 2.С.г. заготівля. 3. Мобілізація коштів.

Термін роботи наради визначити – 1 день. Запропонувати Обкомам прийняти участь в цій нараді”³.

Документ під грифом „цілком таємно” підписав секретар ЦК КП(б)У П.Любченко, що свідчить про особливу важливість прийнятого рішення і неухильність його виконання під контролем партії.

Перед тим, як навести витяг з іншого партійного документа, нагадаємо, що царський уряд ніколи не втручався у внутрішню організаційну роботу кооперативів, не регламентував термінів звітних кампаній виборних органів і, тим більше, не визначав ідеологічного забезпечення звітно-виборних заходів. Всі ці норми чітко виписувались в статутах товариств і були прерогативою членів та органів управління товариств. Натомість у постанові ЦК КП(б)У від 25.10.1932 р. „Про відчитно-виборну (звітно-виборну. – Ред.) кампанію в системі споживкооперації” читаємо (із скороченням):

„1. Провести протягом листопада-грудня ц.р. відчитно-перевиборчу кампанію по всій системі споживкооперації України... Обкомам, МПК, РПК взяти перевибори під своє оперативне керівництво, звернувши особливу увагу на рішуче очищення органів кооперації від ворожого, розкладницького елемента і зміцнити їх перевіреними комуністами, комсомольцями та кращими позапартійними робітниками і колгоспниками-ударниками”⁴.

Далі у постанові розписувався графік проведення кампанії, починаючи з 10.11.1932 р. для сільських споживчих товариств і завершуючи VI Всеукраїнським з’їздом, який повинен бути скликаний між 10.01-15.01.1933 р. Документ під грифом „цілком таємно” носив програмний характер для всіх радянських і кооперативних органів, котрі у наступних власних рішеннях щодо поставленого завдання чітко дублювали пункти згаданої постанови ЦК та забезпечували втілення її в реальне життя.

Безперечно, головною турботою партійних органів під час проведення кампанії стало забезпечення кадрового підбору керівництва кооперативних організацій, особливо в частині „боротьби з назначенцтвом та нав’язуванням неприйнятних кандидатур”⁵.

До речі, з історії відомо, що царські урядовці не втручались у кадрові питання кооперативів і сприймали волевиявлення вищих органів управління кооперативів на користь тих чи інших голів та членів правління товариств. У більшості на керівні посади кооперативів обиралися професійні кооператори без врахування будь-якої політичної орієнтації із числа високоосвічених і морально стійких членів товариств, відданих справі кооперації. Радянська влада 20-30-х років в основу кадрової політики держави поставила зовсім інші критерії, які визначалися двома головними ознаками – рішучість і фанатична відданість комуністичній ідеї в трактуванні Й.Сталіна. Всі інші професійні якості не мали особливого значення при призначеннях на ключові і дрібні пости в органах

державної влади, а також у сфері економіки, науки, культури і господарських організацій та кооперації зокрема. Для висуванців більшовицької партії важливим фактором у визначенні висоти керівницького крісла, безперечно, була приналежність кандидатів до так званої партійної номенклатури. Бути „в команді” – було запорукою того, що номенклатурщика не викинуть з „обойми”, а завжди знайдуть для нього належне місце, якщо він не зганьбить „славного” імені більшовика-ленінця і буде вірним вождям партії. Кожен з обранців на відповідальну посаду знав і усвідомлював, що „комуністична партія більшовиків ніколи не помиляється, а помиляються тільки окремі особистості” і завжди був готовий понести „справедливе” покарання за особисті промахи.

Без сумніву, такі критерії, наприклад, дозволили професійному прокурору М. В. Михайлику опанувати нову професію і стати головним кооператором України на чолі правління Вукоопспілки у 1931-1933 рр. Саме так визначався керівний склад новоствореної (27.02.1932) Вінницької області за рахунок мобілізації партійної номенклатури з інших регіонів країни за різними списками і під кодовими назвами типу „250”, „300” і таке інше. Тому переважну більшість обласних партійних, радянських і господарських організацій за рішенням ЦК КП(б)У очолили прибульці з інших регіонів. При цьому, наприклад, у протоколі засідання Політбюро ЦК (№ ПБ – 65/1 від 10.02.1932 р.) чітко визначалися повноваження новопризначених керівників: „Заборонити Областкомам... укомплектування обласного апарату без попереднього дозволу ЦК”⁶.

Про верховенство рішень вищих партійних органів для будь-яких структур може слугувати цікавий документ, яким, на нашу думку, ЦК КП(б)У ще раз підтвердив свій статус істинного господаря „всього і вся” і давав знати, що тільки його слово повинно бути останнім. Так, оперативно реагуючи на Постанову IV сесії Всеукраїнського Центрального Виконавчого комітету про утворення областей, Вукоопспілка разом з Народним комісаріатом робітничо-селянської інспекції (далі: НК РСІ) розробили основні засади і прийняли рішення про створення обласних споживспілок. Зокрема, постанова правління ВУКСу була прийнята 23 лютого 1932 р. і набула чинності для виконання у всій системі кооперації УРСР⁷. Разом з тим кооператори допусти певний казус і не врахували, що це питання ще не розглядалося на засіданні оргбюро ЦК і тому своєю постановою, як кажуть серед народу, „полізли поперед батька в пекло”. В свою чергу, Центральний комітет, не відмінюючи прийнятих рішень з боку НК РСІ і Вукоопспілки, 29.02.1932 р. прийняв власну постанову „Про обласні спілки споживкооперації”, якою повністю продублював текст постанови правління Вукоопспілки, але додав один визначальний пункт (витяг з оригіналу): „Розроблену НК РСІ разом з ВУКСом організаційну структуру споживкооперації –

затвердити як тимчасову”, тобто жорстко попередив, що у будь-який час всі прийняті рішення кооператорів можуть бути змінені або анульовані⁸.

Таким чином, до кінця 20-х років споживча кооперація України повністю перебувала під неухильним керівництвом та контролем партійних і виконавчих органів радянської влади. Всі ці заходи ідеологічного впливу на кооперацію у своїй основі мали головною мету – підпорядкувати існуючу розгалужену мережу кооперативних організацій, особливо, їх економічний потенціал для створення ефективного механізму виконання політичних рішень ЦК ВКП(б). Відомо, що без сталого фінансового забезпечення будь-які політичні рішення мають декларативний характер і приреченні на нездійсненність. Тому в умовах ліквідації ринкових відносин нової економічної політики, зі згортанням приватної торгівлі і націоналізації засобів виробництва потужним суб'єктом роздрібною торгівлі залишилася лише споживча кооперація, яка при НЕПі економічно зміцнилася і володіла значними коштами громадян. На рубежі 1920-1930 рр. роль споживчої кооперації виросла ще більше, адже, за визначенням ВКП(б), вона стала виконавцем запровадженої системи нормованого забезпечення громадян країни (карткової системи). Тому партія поклала на кооперацію надзвичайно важливе завдання – налагодження товарно-грошових відносин між державою і населенням країни та запровадження через кооперацію примусового залучення приватних коштів громадян для формування бюджету країни і використання їх у „комуністичних штурмах”, названих індустріалізацією та колективізацією.

З приводу залучення приватних коштів громадян і їх використання в кооперативній системі варто нагадати, що в Російській імперії фінансові ресурси споживчої кооперації ніколи не були підконтрольні царській владі і тим більше не залучалися до будь-яких державних програм. Формування фінансових ресурсів, тобто визначення величини вступних і пайових внесків, розподіл отриманих доходів (збитків), утворення різних фондів тощо було виключним правом членів і вищих органів управління товариств. При цьому для членів товариств не існувало привілеїв, регламентованих державою щодо величини паю, станового походження, політичної чи релігійної орієнтації. Всі питання внутрішньогосподарської діяльності чітко виписувалися в статуті – своєрідній „малій конституції” товариства (спілки) і були обов'язковими для виконання. У такий спосіб кооперативні організації забезпечували собі економічну незалежність, демократичний членський контроль за фінансовими потоками організації і несли повну відповідальність за власноручно вироблену економічну стратегію і тактику товариства.

На початку 30-х р. ХХ ст., заходи радянської влади щодо кооперативних коштів носили абсолютно інший підхід, зведений до повного контролю і керівництва фінансами кооперації. Врахову-

ючи, що на території України переважно більшість членів споживчих товариств становило сільське населення, головним контингентом впливу партії в умовах колективізації сільського господарства стали українські хлібороби та їх родини. Красномовним свідченням щодо повної узурпації з боку комуністичної партії діяльності кооперації може слугувати рішення ЦК КП(б)У „Про нові ставки дифпаю споживкооперації для колгоспників”, прийнятого 21.04.1932 р. (№ ПБ – 72/25оп.), також під грифом „цілком таємно”. В рішенні політбюро визначалося наступне:

„1. Відповідно до рішень ЦК ВКП(б) про встановлення для членів колгоспів пересічного паю в 40 крб. та членів родин колгоспників – 12 крб. – погодитись з пропозицією ВУКС'у та Укрколгоспцентру про встановлення ставок дифпаю для окремих груп колгоспників, а саме:

1. Звільнені від с. г. податку сплачують – 16 крб.

2. Члени артілі, що мають прибуток неусуспільненої частини господарства до 250 крб. – 45 крб.

3. Члени артілі, що мають прибуток неусуспільненої частини господарства від 251 до 350 крб. – 65 крб.

4. Члени артілі, що мають прибуток неусуспільненої частини господарства від 351 до 500 крб. – 80 крб.

5. Члени артілі, що мають прибуток неусуспільненої частини господарства понад 500 крб. – 100 крб.

Утриманці членів с.г. артілей сплачують 25% ставки основного пайовика.

2. Вважати за потрібне для колгоспників в прикордонних районах І-ї зони встановити знижку з загально-встановленого паю в 20%.

3. Областям та райпарткомам Донбасу взяти під особливий догляд всю кампанію по проведенню нового паю, забезпечивши широке розгортання відповідної масової роз'яснювальної роботи.

4. Зобов'язати ВУКС, ВУРПС і Колгоспцентр надіслати на місця відповідальних робітників для допомоги місцевим організаціям в роботі в запровадженні нових ставок дифпаю.

Секретар ЦК КП(б)У – Строганов”⁹.

Наведений вище документ, на наш погляд, засвідчує класовий підхід до формування основних засад радянської кооперації, нівелює твердження про самостійність кооперативних організацій, спростовує декларації радянських ідеологів про дотримання принципів кооперативної демократії, свідчить про використання кооперативних пайових внесків як одну із форм фіскальної політики держави. У порівнянні умов діяльності кооперації за царизму і при більшовицькій владі випливають красномовні докази того, що при останньому режимі станом до 1930 р. український кооперативний рух зробив крок назад і справжньої кооперації в Україні вже не існувало. Кооперація втратила основні ознаки кооперативізму, а такі засади, як аполітичність, добровільність і відкрите членство, демократичне керівництво і членський контроль, економічна участь членів товариств у роз-

поділені доходів відійшли в історію. Фактично кооперативні організації перетворилися в орган продрозкладки та установи для проведення товарообмінних операцій за жорсткої регламентації кількісної і цінової характеристики стосунків з членами товариств.

Отже, низка наведених вище документів свідчать, що до кінця 20-х і на початку 30-х років ХХ ст. в Радянському Союзі відбулося повне одержання споживчої кооперації. Вона набула функцій злагодженого механізму виконання рішень комуністичної партії більшовиків щодо запровадження соціально-економічної політики держави в умовах розгортання „соціалістичного будівництва”. Справжня кооперативна ідея з життя кооперації була вихолощена, а кооперативна вівіска слугувала прикриттям у прискіпливо спланованій і розвинутій ідеологічній міфології функціонерів комуністичної партії СРСР.

Новим етапом у діяльності споживчої кооперації Вінниччини став 1932 р. 9 лютого 1932 р. ІV сесія Всеукраїнського Центрального Виконавчого комітету (далі: ЦВК) з „метою посилення оперативно-господарського керівництва і враховуючи безперспективність подальшого укрупнення районів” ухвалила рішення про створення на території УСРР 5-ти областей: Харківської, Київської, Вінницької, Дніпропетровської, Одеської. Новий територіальний поділ передбачав включення до складу Вінницької області 71 адміністративно-господарську одиницю (69 районів і 2 одиниці обласного підпорядкування)¹⁰. Тоді ж постановою Президії ЦВК затверджувались попередньо погоджені з ЦК КП(б) України персональні склади обласних оргкомітетів. На Вінниччину з повноваженням очолити організаційне бюро обласної спілки споживчих товариств направлявся Горловський Веніамін Анатолійович¹¹. Член ВКП(б) з 1919 р., вчитель за фахом В.Горловський за роки радянської влади пройшов гартування і випробування, зокрема, на профспілковій роботі (1918-1922 рр.), працював у Народному комісаріаті праці (1923-1925 рр.), з 1925 р. залучився до кооперативної діяльності на різних відповідальних посадах (член правління Всеукраїнської кооперативної спілки, далі – ВУКС, голова Дніпропетровського центрального робітничого кооперативу (ЦРК) і т.ін.)¹². Високий на той час рівень освіти (закінчив хедер), ідейна спрямованість, особиста відповідальність і відданість справі, на думку членів ЦК, повинна була надати можливість В.Горловському чітко виконувати всі рішення і завдання ЦК КП(б)У щодо діяльності споживчої кооперації в умовах „соціалістичного будівництва”.

Варто зазначити, що на запровадження чергової адміністративної реформи в системі управління територіями центральний апарат України покладав великі надії. Ініціатори сподівалися адми-нреформою забезпечити ефективне виконання завдань партії у питаннях колективізації сільського господарства. Проголошена Й.Сталіним у газеті

„Правда” у статті „Рік великого перелому” (07.11.1929 р.) ідея суцільного усуспільнення селянських господарств знайшла підтримку у постанові пленуму ЦК ВКП(б) від 10 листопада того ж року і вимагала радикальних заходів щодо створення механізму втілення задумів „вождя”¹³.

Перші кроки у виконанні планів колективізації в Україні у 1930-1931 рр. призвели до повного провалу лінії ВКП(б), що в свою чергу було неприпустимим. До однієї із причин провальних темпів колективізації партійне керівництво відносило надмірну адміністративну розпорошеність районів, що призводило до малоефективного управління з Харкова та створювало значні перешкоди у здійсненні тотального контролю за діяльністю апарату на місцях. Тому фактичне повернення (через майже 10 років) до обласного (губернського) поділу територій мало на меті змінити партійне керівництво на місцях, створити потужний адміністративно-репресивний апарат безпосередньо в областях і примусом пришвидшити темпи колективізації.

Вищезгадана постанова ЦВК автоматично передбачала кардинальні зміни в інших галузях і структурах народногосподарського комплексу республіки, у тому числі в системі споживчої кооперації. Так, 22.02.1932 р. в Харкові відбулося засідання правління Вукоопспілки за участю голів оргбюро новостворених обласних спілок, зокрема Харківської – О.Смілянський, Вінницької – В.Горловський, Дніпропетровської – О.Сабсай, Київської – З.Русаков та Одеської – Р.Брук. Були увалені надзвичайно важливі рішення щодо утворення матеріально-технічної і фінансової бази спілок та основні принципи розподілу капіталів ВУКСу між обласними спілками. Постановою правління передбачалося наступне (витяг з оригіналу):

„1. Вважати, що за матеріально-технічну базу, потрібну для переведення господарчої роботи обласних союзів, повинні бути матеріально-технічні засоби, що їх мають об'єднання ВУКСу на терені адміністративних областей.

2. Вважати, що фінансова база облсоюзів утворюється за рахунок капіталів та фондів, що їх має ВУКС за балансом на 01. 03. 1932 року”.¹⁴

Крім того, в 16 пунктах постанови детально розписувався порядок розподілу активів і пасивів, вкладів і паїв, різних фондів і прибутків, а також виписані невідкладні завдання облспоживспілкам щодо організації торгової мережі та її раціоналізації, розгортання мережі радянських базарів та застереження від “опортуністської недооцінки” цієї справи тощо.

Наступного дня, тобто 23.02.1932 р., правління Вукоопспілки (голова правління Михайлик Михайло Васильович) прийняло постанову, якою передбачалося (витяг мовою оригіналу): „В административных границах областей организовать областные союзы потребкооперации. Областным союзам передать полностью организационно-плановое хозяйственное руководство и хозяйственное обслуживание ЗРК, ЗВК, рабкоопов, селькоопов

и спецрабкоопов, размещенных на территории области”¹⁵. За собою Вукоопспілка залишила гуртово-роздрібну торгівлю лісоматеріалами та культуртоварами (об’єднання „Вукооплестопливо” та „Вукоопкнига”), а обласним спілкам надала право організації міжрайонних баз „для получения товаров по транзиту и для подсортировки”¹⁶. Постанова регламентувала створення в складі облспоживспілок управлінь хлібопекарської промисловості, підпорядкування правлінням спілок трестів громадського харчування та створення госпрозрахункового заготівельного управління. Крім того, постановою була затверджена структура апарату спілок усіх рівнів. Склад апарату обласної спілки будувався з таких секторів: організаційний, контролю за виконанням, економіки праці, кон’юктурно-звітний, фінансовий, воєнно-кооперативний, кадрів, спецсектор, торгові відділи, планово-економічний і відділ раціоналізації та управління справами. В районах структура була така ж, крім воєнно-кооперативного сектора.

З огляду на вищенаведене запроваджена структурна перебудова споживчої кооперації України начебто передбачала кардинальні зміни у системі управління кооперацією, мала за мету значно покращити товарозабезпечення громадян та фінансово зміцнити низову ланку кооперативних організацій. Справді, на наш погляд, в організаційному плані така реформа мала користь – ліквідувала надлишкову централізацію і дозволила ефективніше управляти низовою ланкою існуючих товариств та їх організацій. Фактично Центр розвантажив себе від відповідальності за вирішення дріб’язкових питань і переклав відповідальність за провали на конкретних виконавців на місцях. Але в економічному ракурсі реформа ніяк не передбачала покращення економічного стану товариств. По-перше, збережена система карткового розподілу товарів за фіксованими і пільговими цінами (переважно нижчими фактичної собівартості) не стимулювала до господарсько-розрахункового ведення торговельної справи. По-друге, реформа штовхнула систему до значного збільшення витрат на утримання нововведеного на всіх рівнях бюрократичного апарату управління, який швидко почав проїдати власні кооперативні та банківсько-кредитні кошти. По-третє, відсутність кваліфікованого кооперативного апарату на місцях, введення додаткової проміжної ланки у товарозабезпеченні (міжрайбази) спонукали до збільшення термінів товарного обігу, а подекуди до зловживань (розкрадання, приховування товарних залишків, накопичення неходових товарів тощо), що, в свою чергу, призводило до великих фінансових втрат. Тому, на наш погляд, фінансовий колапс, який до кінця 1934 р. стався у споживчій кооперації Вінницької області, у великій мірі був результатом антиринкової економічної моделі, закладеної політикою комуністичної партії щодо нормування і номенклатурного розподілу товарів, котрий здійснювали кооперативні установи замість притаман-

ним їм формам вільної кооперативної торгівлі і заготівель.

Отже, розглянуті документи щодо створення обласної системи споживчих товариств, на наш погляд, дають підстави вважати датою утворення Вінницької обласної спілки споживчих товариств 23 лютого 1932 р., від прийняття постанови правління Вукоопспілки.

Уже за короткий історичний період існування радянської влади, в наслідок якої було одержавлення споживчої кооперації, остання, на нашу думку, до 1932 р. втратила функції щодо економічного і соціального захисту членів товариств і стала частиною потужного адміністративного апарату, спрямованого проти власного народу.

Вже на той час був сформований тип нового радянського кооператора, котрий замість властивої функції служіння своїм пайовикам-односельцям був змушений застосовувати до них обмеження (приниження) за соціальним станом, позбавляти їх рівноправного і рівнозначного торговельного обслуговування, став своєрідним „здринком” від влади у зборі численних податків і позик на користь держави.

Разом з тим споживча кооперація Вінниччини також стала жертвою тоталітарної системи злочинних більшовицьких кампаній „оздоровлення”, кадрових „чисток” і фізичного знищення тих, хто мав кооперативне минуле або намагався зберегти традиції попереднього покоління кооператорів.

В плані подальшого розкриття теми актуальними бачаться дослідження щодо участі кооперативних організацій Вінниччини у хлібозаготівлях кінця 20-х – початку 30-х рр. XX ст. та визначені ролі і місця споживчої кооперації у трагічних подіях голодомору 1932-1933 років.

¹ Реабілітовані історією: У двадцяти семи томах. Вінницька область. – Вінниця: ДП „ДКФ”, 2006. – Кн.1. – С.37.

² Державний архів Вінницької області (далі ДАВО). Ф.Р-779. – Оп.3. – Спр.1. – Арк.33.

3. Там же. – Ф.П-136. – Оп.3. – Спр.1. – Арк.39.

4. Там же. – Оп.3. – Спр.56. – Арк.8.

5. Там же.

6. Там же. – Спр.1. – Арк.21.

7. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі ЦДАВО України). – Ф.296. – Оп.4. – Спр.1290. – Арк.39.

8. ДАВО. П-136. – Оп.3. – Спр.1. – Арк.11.

9. Там же. – Спр.2. – Арк.40.

10. Збірник законів та розпоряджень робітничо-селянського уряду України. – № 5. – 29 лютого 1932 р. – С.41.

11. ДАВО. Ф-139. – Оп.7. – Спр.51. – Арк.8.

12. Там же.

13. Реабілітовані історією. – С.32.

14. ЦДАВО України. Ф.296. – Оп.4. – Спр.1213. – Арк.39.

15. Там же. – Спр.1290. – Арк.39.

16. Там же. – Арк.39.

Summary*Vasyl Podolian
(Vinnytsia)***Consumer Cooperation of Vinnychyna in the
Conditions of Totalitarian Bolshevik Regime at the
End of 20s – Beginning of 30s of the 20th Century.
(Before the Defining of the Date of Vinnytsia
Regional Consumers' Union Establishing)**

The article highlights little known pages of Vinnytsia consumers' union activity in the conditions of totalitarian regime at the end of 20s – beginning of 30s of the 20th century on the basis of unknown before archive documents and materials. It also analyzes some peculiarities of Vinnytsia regional consumers' unions establishing.

УДК: 94(100), „1941”

*Валерій Шайкан
(Кривий Різ)***ІДЕОЛОГІЧНА ПІДГОТОВКА НАЦИСТСЬКИМ
КЕРІВНИЦТВОМ НІМЕЧЧИНИ НАПАДУ
НА СРСР 22 ЧЕРВНЯ 1941 РОКУ**

У статті висвітлюються різні методи німецько-фашистської пропаганди з метою ідеологічної підготовки війни проти Польщі і СРСР.

Ключові слова: пропаганда, ідеологічна підготовка, війна, Німеччина, Польща, СРСР, українські націоналісти, ОУН, рейх, пакт, союз, ідеологія, ідеолог, окупація, українська державність.

Історії початку Великої Вітчизняної війни присвячено безліч дослідницьких, науково-популярних, мемуарних та художніх видань, які, здавалось би, відтворюють усі сторони цього найбільшого за всю історію людства збройного протиборства.

Метою даної статті є спроба наукової розвідки підготовки цієї війни в ідеологічній сфері, тобто в аспекті, який не очевидний, не лежить на поверхні, але є її невід'ємною складовою частиною.

Секретним додатковим протоколом від 23 серпня 1939 р., який Радянський Союз і Німеччина підписали одночасно з пактом про ненапад, передбачався поділ Польщі між цими державами по лінії річок Вісла, Сян, Нарев¹. Але, якщо війська вермахту впевнено просувалися вглиб польської території, то СРСР не поспішав зайняти обумовлені протоколом землі. Неквапливість Сталіна, очевидно, пояснювалася кількома факторами, серед яких не останню роль відігравали й ідеологічні. По-перше, одночасне вторгнення накладало б на СРСР п'ятно такого ж самого агресора, як і Німеччина і завдало б шкоди іміджу держави. По-друге, Сталін вичікував, якою буде реакція Англії і Франції, котрі були гарантами польської безпеки. Лише переконавшись в їх небажанні воювати, він

міг рушити на Захід. По-третє, частина радянських військ була зв'язана боями з японцями у Монголії і Сталін очікував завершення цієї кампанії. По-четверте, він хотів надати місії радянських військ у Польщі більш пристойного вигляду. Ще 27 серпня 1939 р. в інтерв'ю газеті „Известия” нарком оборони СРСР К.Є.Ворошилов запевняв про готовність надати Польщі допомогу в разі війни². Але, як показали події, це був дипломатичний трюк, який мав на меті лише приховати справжні плани Сталіна. Вранці 17 вересня польському послу в Москві В.Гжибовському була вручена нота. В ній говорилося про те, що польський уряд розпався, а Польща перестала існувати як держава і перетворилася на зручне поле, де можуть статися будь-які несподіванки, що може становити загрозу для СРСР. Крім того, Радянський Союз не може спокійно спостерігати за тим, що загроза нависла над єдинокровними народами – українцями і білорусами. Тому радянський уряд віддав наказ військам перейти кордон і взяти під свій захист життя і майно населення Західної України і Західної Білорусії³. Таким чином, Сталіну вдалося формально „зберегти обличчя” в очах світової спільноти і навіть надіти маску захисника постраждалих. Вибір часу для дій не в останню чергу був пов'язаний з фальшивим німецьким комюніке від 15 вересня, де говорилося про те, що Варшава впала⁴.

Ще не встигли замовкнути гармати, як Радянський Союз і Німеччина, провівши спільний воєнний парад у Бресті⁵, 28 вересня 1939 р. знову сіли за стіл переговорів. На порядку денному – підписання договору „Про дружбу і кордони” та низки протоколів до нього. Привертає до себе увагу секретний протокол від 28 вересня 1939 р., в якому було сказано, що „обидві сторони не будуть допускати на своїх територіях ніякої польської агітації... Вони будуть придушувати на своїх територіях всі джерела подібної агітації...”⁶. Цей протокол, очевидно, мав стати відповіддю на п. 2 секретного протоколу від 23 серпня 1939 р., де було сказано, що питання, чи буде взаємно бажаним збереження незалежної Польської держави, може бути остаточно вирішене тільки протягом подальшого політичного розвитку⁷. Таким чином була поставлена остання крапка над „і” у питанні існування Польщі як держави. Ні Гітлер, ні Сталін не були в цьому зацікавленими. Проте загарбання і розчленування Польщі ще не були завершенням радянсько-німецького зближення, що говорило про те, що сторони ще не досягли поставленої перед собою мети. Виступаючи на V сесії Верховної ради СРСР, Молотов заявив, що “не тільки безглуздо, а й злочинно вести таку війну, як війна за знищення гітлеризму, котра прикривається фальшивим прапором боротьби за „демократію”⁸. Цей реверанс Гітлеру зайвий раз мав підкреслити прихильність СРСР до німецької зовнішньої політики і заохотити Гітлера до подальшої співпраці.